

IRODALOM.

Dézsi Lajos: Báró Jósika Miklós 1794—1865. Budapest. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, 1916. (Magyar Tört. Életrajzok ; XXXII. évf. Az Athenæum R.-Társulat könyvnyomdája) n. 8r., 451 lap.

Dézsi műve az átlagos becű irodalomtörténeti munkák közé tartozik. Nincsenek különösebben fényes tulajdonságai, de felőlőbb hibái sincsenek. Dézsi mindég lelkiismeretesen, bőséges adatkészlettel dolgozik, amelyen nem mindég uralkodik. Adatai néha nem olvadnak bele teljesen előadásába (mint a II. § mutatja). Ha Jósika bármelyik történelmi regényét tárgyalja, el nem mulasztja a szóbanforgó történelmi eseményre vonatkozó forrásait megnevezni. Ez érdekli őt elsősorban, nem az író művészi alkotása, mi majd-mindég háttérbe szorul. Kevés gondja van arra: mikép működik Jósika regényalkotó képzelete; mikép tudja a valódi eseményeket regényei tárgyává tenni, hogy az előre elgondolt erkölcsi eszmére tanulságnul szolgáljon; mikép tudja a kor általános hangulatát legalább nagyjából megéreztetni olvasóival. Mert az kétségtelen, hogyha a korszak uralkodó eszméiből keveset vagy majd semmit sem találunk is Jósika regényeiben, a történeti eseményeket nyomon kísérő jellemző hangulat nem hiányzik jobb regényeiben, amire szükségtelen példát idéznünk, mert a dolog természete s az írónak a tárgyalt eseményekkel való huzamos foglalkozása hozza ezt magával. Jósika majd minden történeti regényére nézve alapos tanulmányokat, illetőleg kutatásokat tesz; beleéli magát az eseményekbe s önkéntelenül hatásuk alatt marad, midőn a maga szötte történetet elbeszéli.

Dézsit, mint egyik bírálója kiemeli, a költői művek esztétikai oldala majd semmit sem érdekli. Ha egyikre-másikra talál régebbi följegyzést, Szontaghtól, Salamontól, Gyulaitól stb. azt okvetetlenül felkutatja; de ő maga édes-keveset tesz hozzá vagy mondja meg, mennyiben van vagy nincs igaza az illető véleménynek. Megesik, hogy ok nélküli követelést támaszt. Például: azt kívánja, hogy a történeti regényíró rostálja meg a történelem ellenmondó adatait (381. l.). Ezt a követelést most halljuk először. Nem mondjuk, hogy egyik-másik történeti regényírónk ezt is meg nem teszi; Eötvös b. inélyreható tanulmányokat tesz híres történeti regényére nézve. De nem ez a fő. Csak a köztudatban meggyökeresedett felfogással nem szállhat szembe a történeti regényíró, ami egészen más, mint Eötvös részletesen kifejti. Ha Dézsi követelésének valódi alapja volna: a történelmi drámaírótól s mindenféle eseményes költőtől, aki a

történelemből merít tárgyat, is megkövetelhetnők ezt. Pedig lám Arany János örök szép tanító költeménye megmondja: mi itt a teendő. Oly esemény kell, amely egészben és mindég igaz; csipp-csupp igazzal nem törődik. Neki Mátyásban *ember* kell és *király*, Bánkban pedig *férj*, aki feleségeért bosszút áll, ha a valóságban más volt is az eset.

Dézsi a Jósika írói fontosságára alig jegyez föl egy pár közismert jellemző vonásnál többet, amennyit nagyobb kézikönyveinkben feltalálhatunk. Sem angol mesterével, Scott Walterrel, sem magyar előzőivel s kortársaival nem állítja oly párvonalba, hogy élesebben kitűnjene mind a két fél egyéni sajátosságai. Különben összehasonlításaiban kevés a mélység. Dézsi a magyar regény történetét pár mondatba szorítva megállapítja, hogy már volt regény Jósika előtt, s volt regényolvasó közönség is; de az ő regényköltészete nem a magyar előzményekből fejlett, noha ezektől sem egészen független. Dézsi a Verseggy fordításait és átdolgozásait, Gaal György elbeszéléseit s Fáy műveit tartja Jósika előzményeinek. Bizonyos, hogy ezek is hatással voltak rá, ha másban nem, az elbeszélés menetében s hangjában; de kérdés: nem sokkal nagyobb hatással voltak-e rá Kisfaludy Károly, Klauzál Imre, Podmaniczky Lajos, meg Bajza és Vörösmarty elbeszélései, amelyek az *Aurórában* és *Hebében* jelentek meg 1820-tól fogva évenként? Akár a tárgyválasztást, akár az előadás stíljét, a nyelv készségét tekintjük, sokkal könnyebb a kapcsolatot megállapítani p. o. Kisfaludy K. *Tihamérje* és Klauzál Imre novellái meg Jósika regényei, semmint a Dézsitől fölemeltetett előzmények között. Ezt a kérdést egyébiránt több oldalról vizsgálni annyival szükségesebb lett volna, minél meggyökeresedtebb az a vélemény irodalmunk történetében, hogy Jósika Scott Walter hatása alatt lépett regényírói pályájára. Dézsi is abban találja Jósika kiválóságát s «fellépésének jelentőségét», hogy «a korabeli német, francia és angol regényirodalmat ismerte s helyes érzékkel a sok közül épen Scott Waltert választotta követendő példaképül» (378—9). Mindenesetre fontos, hogy Jósika Scott Walter után indul, de ennek okait mélyebben földerítve szeretnők volna olvasni. Szó eshetett volna itt arról is: miben tér el Jósika magyar előzőitől s miben hagyja el őket és hogyan készíti el az útát nagy kortársainak? Dézsi esztétikai s irodalomtörténeti fejtegetései néhol egy kissé sekélyesek s felfogásában kevés eredetiség van.

Azonban Jósika életrajza Dézsi könyvével tisztázottnak tekinthető. Ez a rész valóban sikerült. Itt sem látunk ugyan művészebb szerkezetet; noha Dézsi az előszóban nagy várákozást akar kelteni, mikor elmondja, hogy a szurduki vadregényes parkban sétálgatva *zavartalanul szövögethette* az életrajzra vonatkozó tervét. Miből az következne, hogy tán oly mélyebbre ható tanulmány egyes részein elmélkedett, amilyeneket Macaulaynek s Carlylenak magyar fordításban is jól ismert munkái nyújtanak. Holott effélének nyoma sincs. Dézsi meg sem kísért valami olyast, ami a rendes életrajzi sablon kereteit túllépné. Legfőlebb, hogy amint az elbeszélésben Jósika valamelyik regényének megjelenéséhez jut, annak legott elmondja rövid tartalmát s minden további átmenet nélkül újra tovább fűzi az

életrajz fonalát. Ez aligha oly szerkezet, amelyet *szövögetni* kellene. Ez a lehető legegyszerűbb szerkezet, amelyben hiányzik a csoportosítás minden mesterségesebb alakja. Nem gáncsoljuk ezzel a szerző eljárását, csak nem dícsérhetjük, kivált ha azt nézzük, hogy Jósikának az első feleségéhez írt leveleiből néhányat egymás után szószerint közöl, tehát nem is feldolgozva. Aztán a b. D'Armand ezredes néhány életrajzi adatát kétszer is elmondja (30. és 56. l.), s egy pár adatbeli hibát is ejt tolla. Például nem gondoljuk, hogy a győri ütközetet a napoleoni háborúban *döntőnek* lehet mondani. (55. l.) Salzburgról és Tirolról pedig nem 1800-ban, hanem 1805-ben kellett lemondania Ferenc császárnak. A «nagy hadsereg», a szerencsétlen *oroszszági hadjárattal* jut a vég kezdetére, nem pedig az *olaszszággival* (71. l.).

Ismételjük, hogy a szóbanforgó munka, mint életrajz határozottan értékes; de szerzőjének nincsenek oly feltűnőbb írói sajátosságai, amelyek akár az előadásban, akár a kompozícióban művészi gyönyört szereznének az olvasónak. Nyelvére csak egy megjegyzést teszünk, egyetlen kifejezésére, amelyet az utóbbi időben más tudományos műben is láttunk. Az *ural* használatára célzunk. Dézsi így szól: «A francia romant. dráma *uralta* a m. színpadot» (187. l.); pedig azt akarja mondani, hogy uralkodott a magyar színpadon. Ha én valakit uralok; azt főlebbvalónak ismerem el. *Csak nem uralom*, mondja a nép, vagyis: Csak nem alázok meg előtte. «Adja Isten, hogy a *magyart a félvilág uralja!*», írja Kisfaludy S. Ez a mondat eligazít a helyes használatra nézve.

VÁCZY JÁNOS.

Baksay Sándor összegyűjtött irodalmi dolgozatai. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—III. kötet. Budapest, Franklin. 1917. 8°. (470, 460, 370 l.). Előszó *Kéky Lajostól*.

1915 június 18-án hunyt el a kiváló református püspök és író, két elbeszélés-gyűjteményt (*Gyalogösvény*, 1887, 1896, 1905; *Szederindák* 1891, 1895), egy *Dáma c. Történeti Körkép* (1899), egy magyar *Lucanust* (1869), az *Iliász* teljes (1901), az *Odyseeia* csonka-fordítását, több, szétszórtan megjelent kisebb-nagyobb elbeszélést, rajzot, alkalmi apróságot, néprajzi és vallásos tárgyú dolgozatot s néhány költeményt hagyva itt földi pályafutása nyomaként. Már életében teljes elismerés köszöntötte. A Kisfaludy-Társaság (1872), az Akadémia (1884) tagjává választotta; elbeszélései első gyűjteményét a Kisfaludy-Társaság adta ki, Iliásza első-felét szintén, az egészet pedig az Akadémia; s a kritika, ha nem hallgatta is el fogyatkozásait, a legnagyobb méltánnyal mutatott rá értékes tulajdonságaira. Halála jeles nekrológok, emlékbeszédek, meleghangú essayk szép sorára adott alkalmat, folyóiratunk is sietett elkönyvelni érdemeit,¹ *Kéky Lajos* pedig, több részlettanulmány után, csakhamar megírta igen sikerült életrajzát, hű s a kellő mértéket megtartó jellemzés kíséretében,²

¹ Zsigmond Ferenc: Irodalomtört. 1915: 225.

² *Kéky Lajos*: Baksay Sándor. A Kisfaludy-Társ. «Költők és Írók» c. vállalatában. Bpest, 1917. (A kötet végén kimerítő könyvészeti függelékkel).

most meg irodalmi dolgozatait bocsátja közre gondos kiadásban, mely bizonyára további hozzászólásoknak lesz kiinduló pontja.¹

Ez az elég szép terjedelmű Baksay-irodalom meglehetősen egyértelműséggel rajzolja az író emberi és költői arcképét, úgyhogy ahhoz hozzáadni, rajta jelentékenyen módosítani már aligha fogunk. A kálvinista magyarság reprezentatív képviselője; nemes erkölcsi felfogásával, bölcs és derűs optimizmusával vonzó lelkipásztor, ki oktató, nevelő hajlamát költői alkotásaiban is, talán kelletén túl, szóhoz juttatja; gondolkozásmódjában, érzésében, nyelvében gyökeres, vérbeli, sőt népies magyar, kinek költői birodalma nem terjed túl reális világa láthatárán, de népies magyarsága még a görög Homéroszt is előnti a maga túlradó eredetiségével; fesztelen, kissé hosszadalmas elbeszélő, ki anekdotaszerű csirákból széles medrű történeteket fejleszt, melyeknek többnyire rokonszenves alakjain ő maga is egész szerető odaadással csügg; kedves, humoros, részleteken megállapodni, magyarázatokra kitérni szerető előadó, ki azonban a rajz belső értékére s a szerkezet kerekdedségére nem fordít kellő gondot, kinek közvetlensége nagyobb, mint formaérzéke (Péterfy); ki egyik legmagyarabb elbeszélőnk, de alakító művészetre fogyatékosabb (Beöthy); elbeszéléseiben Jókai, verselésben Arany köréhez sorakozik: körülbelül ez az, amit minden eddigi kritika aláírna s amit, említett életrajzában, részletes dokumentálással Kéky Lajos is megerősít.

Mindez igaz is és tőlünk függ, hogyan értékeljük a felsorolt, vagy a felsoroltakkal rokon tulajdonságokat. Mert ha általános írói jellemrajzát véglegesen elintéztettnek tekintjük is: értékelése kétségtelenül módosulhat az idők folyamán. Már azon ítéletekben is, melyek nem összes művei, hanem csak a szerző által kiválogatott művek alapján mondattak ki, szemmel látható a mérleg libegése: pszichológiai és művészeti szempontok az egyik oldalon, istenadta tehetség, emberi és faji kiválóság szempontjai a másikon: már e korábbi ítéletekben sem állnak nyugodt egyensúlyban. Péterfy Jenő, a *Gyalogösvényről* írva,² diszkrétül ugyan, de mégis érzeti, hogy a rajz belső értékét, a szerkezet kerekdedségét, a művészi áttekintés nyugodtságát, a formaérzéket, a pszichológus szemét nem tudja pótolni Baksaynak több kedves tulajdonsága, s hogy a kényelmes, pongyola elbeszélést, az adoma kiszélesítését, az írónak személyeiben való elfogódottságát és fölöttébb gyakori magyarázó, helyeslő, gáncsoló megjegyzéseit szinte kedve volna lenyesegetni, hogy zavartalan művészi élvezethez jusson. A *Szederrindák* ismertetésében³ már határozottan csalódottnak látszik várakozásában; a *Jáhelt* kivéve, már nem talál a könyvben nagyobb próbálkozást s azzal a sokat jelentő óhajtással végzi a már rövidségével is elkedvetlenedésre valló ismertetést, vajha az író «erős népies tehetségét szigorúbb művészi nevelés alá» fogná.

¹ Így már eddig is: Császár Elemér: Baksay Sándor írói hagyatéka. *A Cél* 1917: 507. l.

² Bpesti Szemle: 1887. (51. k.): 135—140. l.

³ Bpesti Szemle: 1891 (67. k.): 142—143. l.

Beöthy Zsolt is, nagy irodalomtörténetében mindkét oldaláról, fény-nyel és árnyékkal jellemzi Baksayt, az 1897/98. évi Péczely-pályázatról írt jelentésében pedig (Akad. Ért. 1901: 5—7.) a *Dáma* c. történeti körképről jót és rosszat oly éles szembeállításal állapít meg, mely szinte követelni látszik a döntést jobbra, vagy balra; Beöthy Zsolt akkor s erről a műről kedvezőtlenül döntött: jutalomra nem ajánlotta. A *Dáma* kitűnő jelenetei, tragikus hangulatú képei, «nyelvének hol régiesebb, hol népiesebb, de mindig zamatos magyarsága», mely olyannyira gyönyörködtető, hogy «olykor szinte vágyódva jut eszünkbe Richardson ideje, mikor a regényeket felolvasni szokták társaságokban» — mindez nem volt elég arra, hogy lenyomja a mérleget, melynek túlsó serpenyőjében «szeszélyes, egyenetlen szerkezet», «fődolgozatban vázlatos, lényegtelenekben szétáradó» előadás, a cselekvény és érdek összefoglaltságával nem-törődés: egyszerű a művészi önfegyelem mennyisége esik latba.

Azóta azonban irodalmi viszonyaink megváltoztak, s ha az új irodalom semmi másban nem volna is egységes, abban az egyben mindenestre az, hogy nem-népies, szándékosan és tudatosan nem népies és mint ilyen, reakció az Arany Jánosi népiesség ellen. Ily körülmények között természetes, hogy különös megbecsüléshez jut minden irodalmi jelenség, mely kiválóan képviseli a reakció által leszorítani kívánt irodalmi köz-ízlést. S ez az oka, hogy most az irodalmi hagyomány tisztelői mintha nyomatékosabban kezdenék hangoztatni Baksay vérbeli magyarságát, erős népiességét s kevésbbé emlegetnék, vagy ha emlegetik is, inkább elnéznék fogyatkozásait. Beöthy Zsolt, Baksay ravatalánál mondott beszédében, ítéletében a gyászos alkalomtól is csak az érdekek kiemelésére korlátozva s nemzetiségünk mostani élet-halál harcának is folytonos tudatában, oly összefoglaló jellemzést ad a kiváló halotról, mely feledteti, sőt jóra magyarázza művészi fogyatkozásait is. «Nyelvünknek egyik legnagyobb művészetét» ünnepli benne; szól arról a «művészettől ragyogó és élettől lüktető, gazdag és gyökeres» nyelvről, melyen nemcsak Homérral tolmácsolta, hanem «eredeti elbeszélő munkáiban magát a magyar néplelket és sugalmait. Ennek a népléleknek leegyszerűbb és legmegrázóbb tragédiáját ő írta meg a *Patakban*ában. Keresetlen, de annál erősebb pathosában magyar népünknek a bibliából áthatott lelke szól». «*Még sajátos szerkezeti és előadói módja is forrásul a néplélekre mutat, mely kedvét, képzeletét és bölcsességét együtt szokta nyújtani.*»

A koporsóra boruló kegyelet, a néplélek kifejezését örökítvén az író szellemi arcképére, Baksay jelentőségét oly fő jellemvonásra egyszerűsítette, melynél fogva mai irodalmi viszonyaink között egy veszélyeztetett hagyományt képviselhet. S ime, Ferenczi Zoltán (Egyet. Phil. Közl. 1916), Kozma Andor (Bp. Szemle: 1916, 166. k.) s legújában Császár Elemér (A Cél: 1917: 507), már céloznak is Baksay népies magyarságának mai irodalmi jelentőségére s többé-kevésbé szembeállítják, mintegy ellen-súlyozó erőként, az ú. n. modernekkel, bizonyára különösen a nyugatosokkal. Kéky Lajos is Kozma Andor szavaival végzi jelen kiadványa előszavát: «Baksay, aki a maga bámulatos eredetiségével az ó-görög époszo-

kat is tősgyökeres magyar remekékké tudta átvarázsolni, még az idegen-szerűségeken kapkodó magyartalan magyar írókkal is csodát tehetne. Bár ly nagy áldás fakadna Baksay Sándor nagy és áldott emlékezetéből.»

Bár fakadna! Kétségtelen, hogy Baksay két régebbi elbeszélés-gyűjteménye megbirja s általában megerősíti Beöthy Zsolt utóbb idézett itéletét: művészi fogatkozásai azokban nem tűnnek annyira elő, hogy népiessége erőteljes hatását bénítanák.

Sajnos, ezt már nem mondhatjuk el ily megnyugvással az összegyűjtött dolgozatokról s ha Baksayt eleven erőnek kívánnók tudni a ma irodalmi ellentéteiben, jobb lett volna csak legkiválóbb műveiből rendezni egy művészi értékben súlyosabb kiadást. Így Baksayt mintegy lefegyverezve, Achilles-sarkait megsokszorozva, állítjuk ki a ma irodalmi porondjára. Mondhatná valaki, hogy ez nem baj, hisz a kritikai igazság úgyszemint változik az által, ha szétszórt művek összegyűjtetnek. De nem volna igaza. Baksay azon gyűjteményei, melyek részére ő maga válogatta ki hite szerint kiválóbb darabjait, ma már csak újabb s bizonyára elfogyott, vagy megfogyott kiadásokban vannak forgalomban; az új kiadás pedig csak az eddig össze nem gyűjtötteket hozza s így ezek részére foglalja le mindazt a könyv-forgalmi előnyt, amit egy új, nagyarányú, posthumus kiadás a szerényebb méretű régivel szemben jelent.

Az új kiadás címe igazat mond ugyan: *összegyűjtött dolgozatokat* ígér, de könnyen félreértheti az avatatlan, azt hívén, hogy itt minden össze van gyűjtve, ami Baksaytól való s az összegyűjtésre érdemes. Podig sem a *Gyalogösvény*, sem a *Szederindák* anyaga nincs meg benne, csak az, ami eddig nem volt «összegyűjtve». S ez eléggé hangsúlyozva az *Előszóban* sincs. Igaz, hogy a III. kötethez csatolt könyvészeti függelék-ből kiderítheti, aki utána néz, de a nem-szakember olvasó legfeljebb az *Előszót* ha átfutja, abban pedig nem talál figyelmeztetést arra, hogy ne itt keresse az író legjelesebb elbeszéléseit. Az egész vállalat elvi hibája szűkségkép egyoldalúvá teszi az *Előszót* is, mely sem életrajzot, sem részletező általános jellemzést nem ad (ami természetesen egy «Összes művek» előtt volna helyén), hanem csak a jelen kiadásban összegyűjtött, tehát Baksay egész termésében mégis csak többnyire másodrendű művekkel kénytelen foglalkozni. Ez nem Kéky Lajoson múlt; hiszen neki mi sem lett volna könnyebb, mint kész Baksay-életrajzából egy kivonatot készíteni a kiadás elé, de csonkaságra kényszerítette őt is a vállalat egyoldalúsága. Igazat adok Kékynek abban, hogy még Baksay egészen oktató célzatú elbeszéléseinek s általában itt közölt egyik munkájának sem lehet irodalmi értékét elvitatni, sőt abban is, hogy kétségtelenül vesztettünk volna az által, ha e kötetek meg nem jelenhetnek; s mindenki örömmel és köszönettel fogadja is az egész kiadást, aki tudja, hogy nem ez a teljes Baksay s aki Baksay igazi erejét már máshonnan is ismervén, megállapodott kritikával fog az itt kiadottak olvasásához. Az átlagos magyar olvasó közönség szempontjából azonban s Baksay érdekében is célszerűbbnek találtam volna, ha a Kisfaludy-Társaság átengedi az *Odysseia* külön-

ben is csonka fordítását, amely azonban itt mintegy 200 oldalt lefoglal, az Akadémiának, az Iliász-kiadás társául; az így megtakarított s még néhány jelentéktelenebb közlemény és tisztán vallásos tárgyú dolgozat mellőzésével nyerhető ívszámot pedig arra használta volna fel, hogy a *Gyalog-ösvény* és *Szederrindák* legjavát újból hozzáférhetővé tegye. Így adhatott volna egy *Baksay Sándor válogatott prózai munkái*-t, három kötetben, ami méltányosabb tiszteletadás lett volna Baksay emlékének s egyúttal gyakorlati következményeiben is üdvösebb az «összegyűjtött dolgozatok»-nál. Így Kéky Lajos is buzgalmát, tárgyismeretét és bizonyára ambícióját is célszerűbben kihasználó feladathoz juthatott volna.

A kiadás tartalma különben ez. I. kötet: Előszó; elbeszélések, rajzok; II: emlékek, «magyar alakok», költemények, Odysseia (I—IX. ének); III: néprajzi dolgozatok; vallásos tárgyúak; könyvészeti függelék («B. S. irodalmi munkái»).

HORVÁTH JÁNOS.

Schöpflin Aladár: Magyar írók. Irodalmi aroképek és tollrajzok. Budapest, 1917, a Nyugat folyóirat kiadása. 8-r. 236 l. Ára 4 K.

Schöpflin Aladár könyve tagadhatatlanul a háborús évek egyik legnagyobb eseménye a kritikai irodalom terén. Esemény még akkor is, ha nem elégítette is ki teljes mértékben a megjelenéséhez fűzött várakozásokat. Mert a könyv mögött egy értékes ember áll, akinek jelenlétével irodalmi életünkben számolni kell.

Schöpflin Aladár, mintegy másfél évtizede már, életét teljesen a kritikának és az irodalom szemmeltartásának szenteli. Ez az egyedüli mestersége. Olvasmányait, készütsége javarészét ebbe a modern irányba terelte. Abban az előnyös helyzetben van, hogy nem köti le tudományos munka, mint nálunk a kritikusok egy részét, akik csak a szellemi üdülés perceiben vehetik föl a jelen megértéshez vezető fonalat. E tekintetben az essayíró Schöpflin nem folytatója a régebbi magyar essayisták hagyományának, akikhez mai újságírók szeretik egymást hasonlítani. Míg a kritikus Gyulai Pál egyidejűleg irodalomtörténetünk kutató munkásai között is elsőrangú helyet foglalt el és Péterfy Jenő kiváló klasszika-filológus volt, hogy Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes minuciózus filológiai vizsgálódásairól és laboratóriumi részleteredményeiről ne is szóljunk — addig Schöpflin Aladár teljesen az aktualitások embere. Abba a modern típusába tartozik, az irodalom szabad pályáján mozgó essay-íróknak, akik között rajta kívül Ambrus Zoltán, Ignóty és (az egyébként filológus műveltségű) Babits Mihály a főemberek. Schöpflin könyve alkalmából kritikai életünk égető problémáinak egész raja tolul elénk, elsősorban az az ezer ok vájta szakadék, mely a hivatalos irodalomtörténeti közvélemény és a — közönség és írók táborára támaszkodó — újságkritikusok között tátong. Schöpflin Aladár — ezzel a könyvével és egyéb, főleg a *Vasárnapi Újság*-ban megjelent sűrű írásaival együtt, amelyekre nyomtatékosan hivatkozik az Előszavában — maga is ott áll ennek a szakadéknak a szélén. A szabad és szubjektív kritika mindenhatóságában való naiv hit, újságírói elme-

futtatások túlértékelése, a történeti előtanulmányok, esztétikai elméletek és filológus iskolázottság gyerekes lenézése, teljes dilettantizmus és megértésre képtelenség az irodalomtudomány sokszor természettudományosan száraz munkájával szemben, fitogtatása bizonyos — a modern fôlszínen úszó írónon tetszetôre táplált, de minden komoly és szerves gyökér nélkül csillogó — irodalmi műveltségnek, hagyományserető és megtorlatlanul garázdálkodó üres cinizmus, komolytalanság és lelkiismeretlen üzleti szellem a kritika vásárjában: ezt látjuk az egyik oldalon, míg a másik szélsőséges oldalról — itt is csak a szélsőséges fölfogásról beszélek, teljes tisztelettel a közvetítô álláspont iránt — leginkább a modern irodalmunk komoly megértése és elfogulatlan tanulmányozása elöl való rideg és hajthatatlan elzárkózás kedvetleníti el a kívülállót.

A szerzô nem filológus, de ért az irodalomhoz és könyvének ez ad tudományos értéket. Mint kritikus nem maradt passzív szemlélô, hanem résztvett egy új folyóirat és egy új nemzedék irodalmi törekvéseinek munkájában. Ha a kritikus pártember, az még nem válik kárára az irodalomnak. Gyulai Pál kritikai mûködése is összeforrott a Petöfi-Arany-féle iránynyal, része van diadalra juttatásában. Schöppfin — bármennyire is objektív külsôvel igyekszik ôt bemutatni ez a könyve — tagadhatatlanul fegyvertársi szerepet tölt be a *Nyugat* köré csoportosuló újabb irodalomnál. Nem ô az elôharcosa ugyan a modern iránynak, de testestül-lelekestül ebben a táborban küzd. Ha szabad egy modern háborús hasonlattal élnem: ô nem az elsô sorban harcol — a reklámkritikusok, pártügynökök és kritikátlanok között — hanem valamivel a tűzvonall mögött, de messzehordó és nagyobb kaliberû ágyúkkal.

Próbáljuk reá alkalmazni az ô saját módszerét: Schöppfin még a régi Magyarországból való, de már teljesen asszimilálódott a modern élet forratakába. Két ellentétes nemzedék közé születés, magával hozta a vidéki magyar életnek és a régebbi nemzedék feudális gondolkodásának ismeretét, de maga már a fiatalok világvárosi életét és gondolatvilágát éli és az «új Magyarország» politikai híve. Innen van egyrészt — újságíróknál ritka — hagyománytisztelete és mûvészi fogékonysága az irodalom multja iránt, — ime egy idézet: «Ady lírája rendkívüli értékének fölismerése sohasem akadályozott meg abban, hogy Aranyt épp oly mélyen élvezzem, mint azelôtt s aki ilyesmit állít, az elôttem abba a gyanúba esik, hogy egyáltalán nem tudja a költészetet élvezni» (6. l.) — de innen van másrészt a világnézetének szociológiai és nemzetközi alapja, mûvészi izlésének fölszabadultsága is. Modernsége, mellyel a szerinte (225. l.) «elseklyesedett» konzervatív iránynyal szembehelyezkedett, és még egyéb körülmények az ô egész szellemi habitusát ellenzékbe taszították. Nem csoda, ha ez az ellenzéki hang kiérzik írásaiból. Nem kényelmes hivatal, hanem a mai ideges és komprimált élet föltételei szabták meg dolgozási módját: az alkotás harmóniájáról — régi mesterek isteni adománya — eleve le kellett mondanía. Ezért alig tudott továbbjutni az alkalmoszerű cikkeknél és az évek lázas munkája során, újságírói postamunkák közepett hevenyészett «arcképekből» és «tollrajzokból» nem épülhetett föl a jelen

könyv Előszavában elparentált munka, mely a szerző óhajta szerint összefoglalóan tárgyalta volna «a magyar irodalom újabb és legújabb jelenségeit, azoknak a multtal való kapcsolatát s a magyar élet újabb fejleményeihez való viszonyát». Szép program, sajnálhatjuk, hogy nem valósította meg a szerző.

Schöppfin valóban végigélte az utóbbi tizenöt év irodalmi eseményeit és ez a könyve, ha nem is összefoglaló munka, mindenesetre elének tárja azokat az irodalmi témákat, melyek ennek az időszaknak komoly kritikussait foglalkoztatták. A könyv értékét azonban egy kritikai szempontnak hangsúlyozása és gyakorlati megvalósítása teszi. Ez a szempont nem más, mint a *milieu*-elmélet, egy modern szociológus alkalmazásában. Schöppfin nem kívülről, külföldi esztétikusoktól kapta ezt a vezérelvét, hanem belülről, egyéni szemlélődés alapján formálódott ki benne. Régi dolog, hogy az irodalom organikus valami és hogy gyökereit mindig kitapinthatjuk a társadalomban, vagy a társadalom megfelelő rétegében. Hogy nemzedékek váltják föl egymást, testben és lélekben különbözők, társadalmi eltolódások és gazdasági átalakulások új embertípusokat hoznak létre, amelyeknek lelki szükséglete és lelki kifejeződése szükségképen más lesz: a *Nyugat* új irodalmának lényege is egy új világnézetben gyökerezik. Schöppfin érdeme ennek a termékeny szempontnak az alkalmazásában van.

Beléhelyezkedni egy író lelkivilágába és abba a milieube, amelyből kinőtt, megtalálni a kritikai szempontokat magában az írói munkában és jellemezni azt az élettartalmat, mely számunkra belőlük meríthető: ez a Schöppfin módszere. Az ő szerepe inkább beleérző és megértető, leíró és magyarázó, mint nyesegető, bíráló. Az ilyen emberi belátás az író belső világába, műalkotások lelkébe és társadalmi értékébe, ez a szociális közönségérzet az íróval — amit Guyau minden kritika alapföltételének jelölt meg — valóban több haszonnal jár, mint némely kritikusok arisztokratikus gesztusa, mellyel — az «intelligere» és «comprendre» elvét sutba dobva — egyes műveken fölszínes tapogatózás után napirendre térnek és a megértés és belülről nézés fáradságos munkája helyett nekiállnak csorbákat keresni a művész lelkétől lelkezett alkotásán. Más kérdés, hogy ez a milieu-rajz és a Schöppfin generációs-elmélete — bármekkora izlésbeli elkülönülés tapasztalható is az egymást fölváltó nemzedékek között, sőt egykorú társadalmi rétegek között is — más kérdés, hogy mindez elégséges anyag lesz-e egy író irányának és hatásának megmagyarázására, értékbeli súlyának megállapítására. Mert azt látjuk, hogy idősebb írók is formában és tartalomban az új nemzedék irodalmához csatlakoznak, viszont akadnak fiatal konzervatívok, akik ragaszkodnak az irodalom régebbi stílusához. Két teljesen ugyanabban a milieuban felnőtt, azonos lelkivilágú és művészi hitvallást író között nagy értékbeli különbségek lehetnek. Ugyanazt az élettartalmat végérvényesen kifejezheti nagy művész és tönkresilányíthatja száz kérészéletű kontár. Egyszóval a Schöppfin elmélete elhanyagolja a *formai* szempontokat. És a gyakorlatban is túlnyomóan az író lelkivilágának és a nemzedékek mentalitásának rajzát alkalmazza, pedig éppen Schöppfin

azok közé tartozik, akik be tudnak látni egy író művészi technikájába, amint ebben a könyvben *Mikszáth Kálmán* jellemzése mutatja.

Vegyük az Adyról szóló esszayt. Itt Schöpfungin, bár élnagyolt vonásokban és a részletek kidolgozását egy kézlegyintéssel a «filológia» földat-körébe utalva, de igen találóan és mindenképen értékes fejtegetésekben jellemzi Ady föllépésének előzményeit a társadalomban és irodalomban. Ez az ő generációs elméletének a sarkpontja: hogyan lett a múlt század emberei-nek Magyarországból — egyebek között a zsidóság irodalmi föllépése és a radikális politikának térnyerése folytán — a huszadik századnak forradalmi, vajudó Magyarországa. Adynak lelki származását és fejlődését, forradalmár és kuruc magyarságát és az új nemzedék életében gyökerező dekadenciáját tartalmas gondolatokkal megvilágítja és megérteti, de alig talál pár szót annak a nehéz problémának a megbolygatására, hogy mit jelent Ady költészete a magyar irodalom fejlődésében. Mindaz, amit mond, még nem jellemzi és nem magyarázza meg például azt az esztétikai távolságot — nem értékkülönbségre, csak tisztán stílusbeli különbözőségekre gondolok — amely a *September végén* költője és az *Őszben a sziget* írója között terjeszkedik. Schöpfungin jellemzi az embert, de nem láttatja a művészt. Ha a Schöpfungin esszajje mellé állítjuk még azt a pár odavetett gondolatot, mely-lyel Ignotus a *Kísérletekben* rávillant Ady költői kifejezőmódjának lényegére — egy forrongó és modern lelki tartalomnak a régi szókészlettel és kifejezési formákkal való kifejezhetetlenségére — konstatálhatjuk, hogy épen a *Nyugat* köréből nem akadt kritikus, aki irodalomtörténeti jelentőségét méltatta és kimerítő, mélyreható esztétikai magyarázatát adta volna a magyar szimbolista költészetnek. Vagy nézzük a *Petőfi napjai*-ról szóló cikket: történelmi intuícióval megírt érzetése a költő korának, pár lapon, melyekről — nem gáncsként említtem — kiérzik a jelenkori inspi-ráció, hogy Petőfiről szólva voltaképpen az Ady Endre körüli harc fekszik a cikkíró szívén és a múlt jobbára csak azért erdeklí, mert a mai iro-dalmi állapotok visszavetítését lelheti föl benne. Kénytelen vagyok itt egy nehezebb fajsúlyú cikkre hivatkozni, mely a *Budapesti Szemle* 1913. évf. 153. kötetében jelent meg és amely Petőfi irodalmi fogadtatásának kor-rajzává szélesedik és Petőfi művészi fejlődésének eredeti tanulmányozásán épül föl. Ezek azok a találkozások, melyekben a «filológia» esztétikai föl-készültséggel párosulva, legyőzi a tisztán művészi és impresszionista ihlet-ből táplálkozó esszayírást.

Kétségtelen, hogy a szerzőnek igazi terrénuma a modern irodalom. Igyekszik ugyan szimpátiára hangolódni a klasszikus-epigon nemzedék mondanivalója és stílusa, például a Vargha Gyula verseinek «hoinei karaktere» iránt, de maradandóbbak lesznek a *Nyugat* körével kapcsolatos írásai, melyek e kötetében voltaképpen igen kevés helyet kaptak. Kiemel-kedik ezek közül is a *Móricz Zsigmondról* és *Babits Mihályról* szóló esszay: valóban Ady Endre után modern irodalmunknak e két par excellence képviselője mutatja föl — Babits a formában fölszívódó tartalmat, Móricz a formátlanlanság- és szertelenség-keresést a tartalomban is — a legjobban kiütőköző és kézzelfogható formai sajátságokat, egyéni művészetet. Egyéb-

ként a szerző könyvének részletes tartalmi ismertetésétől eltekinthetünk, mert jelentékeny része már úgy is ismeretes *Folyóiratszemplék* olvasói előtt.

Az a kritikai színvonal, melyet a Schöpflin könyve jelez: esztétikai irodalmunkban a komoly rétegeket jelenti. Van olvasóközönsége a szépirodalom keretein belül is, hisz ma már elmondhatjuk, hogy a kritika époly beletartozó, műfaji része az irodalomnak, mint a szépirodalmi művek, sőt az esztétizmus széleskörű híveinél már — a szépirodalom rovására — a kritika népszerűségének túltengéséről és az essay túlbecsüléséről lehet szó. Schöpflin valóban néha a regényíróval vetekszik: egy-egy kedvelt «hősét» plasztikusan állítja elé, lelkének belsejét bonckésével kifordítja és megmutatja, a lélektani megfigyelésekre jól iskolázott szeme van és gondolkozása nem jár kitaposott utakon. Ignótus idegesen kapkodó logikai sakkugrásai, a jövőt folyton megelőzni akaró észbeli versenyfutása mellett ő csöndesebb járású, nyugodt és kiszabott medrű vizeken evez. Ignótus igazságai: ki nem hült paradoxonok erupciója, a Schöpflin igazságai: nem messze fekszenek a közhelyektől. Épen ez ad nekik megbízhatóságot és súlyt. Az igazság Kolumbus tojása — hamar közhellyé lesz és közhelyeket először kimondani, megokolni és végérvényesen megfogalmazni: tudományos föladat. Ignótus szellemesebb és ötletesebb Schöpflinnél, ő viszont többet mond, alaposabb és szélesebben nekigyürkőzik a munkának. Hideg szemlélőnek merev arcát mutató egyénisége talán szürkének látszik az essayíró Babits föltolakodó szubjektivitása, néha merészen eredeti modora és temperamentumos állásfoglalásai mellett, de nem oly szeptikus, mint a formalista Ambrus Zoltán: itt-ott fölmelegszik a tárgyában, megkapja egy-egy írónak lelkivilága, melybe látható örömmel élte bele magát. Másrészt a teljesen francia gondolkörben mozgó Ambrus Zoltánnal összehasonlítva, szerző a magyar glóbusba zárkózó kritikusok közé tartozik. Schöpflin és Babits együtt — aki vele szemben a témák ötvösmunkájának, a művészi formálásnak finom észrevevője és bírálója — a *Nyugat*nál a komolyabb elmélyedésű és komolyhangú kritikát képviselik.

Szóljunk valamit a szerző stílusáról: kritikai irodalmunkban az új stílust reprezentálják az ő írásai. Míg kritikusaink egy része ma is egy bizonyos — Gyulai Pálból táplálkozó és a filológia józan szárazságával kevert, színezésében is az eredetiség hiányát esetlenül eláruló — sablon szerint ír: Schöpflin mondatalkotásába, jelzőibe és terminusaiba beleivódott az a gazdag szókincsbeli és kifejezésbeli friss anyag, amit a modern költői iskolának néhol forradalmi munkája fölszínre kavart. Ezen a könnyűen keresztül és a könyv arcképeinek és tollrajzainak mondanivalójából nemcsak néhány «magyar író» alakja bontakozik ki előttünk, hanem a szerző is: azé a típusé, melyben a magyar intelligencia — egy megváltozott világ közepett — a huszadik század emberét láthatja.

ZOLNAI BÉLA.